

La inspecció d'ensenyament a les darreries del franquisme. De la repressió cultural al moviment de renovació pedagògica

SARA M. BLASI

La política educativa sempre és un reflex de la concepció i la funció social que s'atribueix a l'ensenyament en el moment històric que es viu, en funció dels ideals que es persegueixen. Des d'aquest punt de vista, queda conformada per una sèrie d'instruments legals encaminats a la consecució dels objectius educatius, d'acord amb allò que s'entén per bé comú en aquell moment. Cal recalcar que, sovint, aquest marc legal no coincideix exactament amb la realitat del que passa a les escoles, però sí que ens pot donar indicis del que s'espera del sistema educatiu del país.

Per al règim polític que s'imposà a Espanya a partir de la Guerra Civil, l'educació només interessava com a vehicle transmissor d'ideologia, sense que li importés gaire l'organització i l'estructura interna. L'educació havia de ser catòlica i patriòtica, i per això l'Administració franquista d'aquell moment trobà entre altres suports, per controlar la situació, la inspecció d'Ensenyament, com veurem tot seguit.

1. LA INSPECCIÓ D'ENSENYAMENT PRIMARI

La Llei de 17 de juliol de 1945, que regulava l'Ensenyament Primari,¹ recordava que l'objectiu de l'educació, en general, era «infondre en l'esperit de l'alumne l'amor i la idea del servei a la Pàtria, d'acord amb els principis inspiradors del Movimiento (art. 1c), i que un dels caràcters de l'educació primària era la formació de l'*espíritu nacional*, mitjançant una disciplina rigorosa, per instal·lar en l'ànima de les futures generacions l'alegria i l'orgull de la Pàtria, d'acord amb les

1. BOE núm. 199, de 18 de juliol de 1945, p. 385-416.

normes del Movimiento i dels seus organismes» (art. 6). I per aconseguir aquests objectius establia que la inspecció d'Ensenyament tingués com a missió especial, per sobre de la seva tasca pedagògica i educativa, en el marc de les seves competències, la vigilància ideològica dels centres educatius (art. 79).

Com a conseqüència d'aquestes obligacions, en aquest període (1958-1975), la Inspecció va continuar posant l'accent d'una manera molt especial, quasi exclusivament, en la funció fiscalitzadora, referida als problemes administratius i als específicament pedagògics, relacionats amb els principis polítics del règim.

La Llei determinava que els inspectors professionals d'ensenyament primari de l'Estat formaven un Cos Especial de l'Administració Civil, encarregat de vetllar pel compliment de les lleis en tots els centres estatals i no estatals (públics i privats) del país. Determinava el Consell d'Inspecció com a òrgan col·legiat de les plantilles de les inspeccions provincials.

Els inspectors tenien encomanades les funcions de supervisió, direcció tècnica i orientació pedagògica de l'ensenyament i dels serveis escolars en el seu àmbit, respectant sempre l'esperit d'iniciativa dels directors i els mestres en llur activitat docent (art. 79).

En aquell moment, l'estructura del Servei Tècnic d'Inspecció estava formada per una Inspecció Central, amb un inspector per a cada una de les «regions» d'Espanya i un inspector general que era el cap de l'organisme professional, de caràcter tècnic, tots nomenats per lliure designació ministerial. La seva missió era informativa i assessora.

Existia també la Inspecció Provincial, a cada província, amb un inspector en cap, nomenat pel Ministeri, i un nombre d'inspectors, proporcional al nombre d'escoles de la província. També hi havia un assessorament de les Inspeccions Central i Provincial en matèria de «Formación del Espíritu Nacional», de «Enseñanzas del Hogar», d'Educació Física i de Religió, realitzat per personal designat per les respectives delegacions del Movimiento i per la jerarquia eclesiàstica. A finals dels anys cinquanta encara es deia en les actes del Consell d'Inspecció: «El Consell d'Inspecció es dona per assabentat de la carta que la Sección Femenina i el Frente de Juventudes de la FET i de les JONS ha adreçat a l'inspector en cap sobre el compliment en las escoles de les consignes del partit, relatives a la *Formación del Espíritu Nacional*».² També es va crear la figura dels assessors d'educació civicosocial i política, que van estar actius fins a l'any 1973.

Més d'una dècada després de la fi de la Guerra Civil, el 1951, el director general del Ministeri d'Educació Nacional d'aquell temps deia, en un escrit adreçat a l'inspector en cap de Barcelona,

2. Acta del Consell d'Inspecció de 15 de març de 1956. Barcelona.

que las altas finalidades del gobierno en materia de educación primaria son la homogeneidad de la escuela a cargo del Estado, del Municipio y de la Provincia; el intenso control por parte de la Inspección de la clandestinidad en la enseñanza privada; el intensificar el cultivo del castellano; y conseguir una nueva Exposición Escolar provincial que de la nota españolista por excelencia, precisamente en Barcelona, en este año de la proyectada exaltación de la figura de los Reyes Católicos; que se estudie detenidamente la garantía de las publicaciones escolares, resaltando las que predicán y rezuman patriotismo, y que miradas inconfesables acostumbraban a postergar.

Amb aquesta finalitat, recomanava i deia que «el Consejo deberá solicitar de los respectivos editores el envío de ejemplares a la Inspección, informando a la Dirección General del movimiento editorial infantil en el ámbito catalán».³

Quan Franco venia de visita a Barcelona, a través del governador civil es donaven instruccions a la Inspecció per tal que «els nens acudeixin a les tribunes instal·lades a l'Avinguda del Generalíssim [Avinguda Diagonal] per tributar-li l'homenatge degut a tan alta jerarquia» i de forma subtil, però obligatòria, es rebien les preceptives instruccions per participar-hi: «L'autoritat militar ha invitat la Inspecció i una representació del magisteri i de la població infantil per presenciar la desfilada».

La formació permanent dels inspectors i el seu funcionament i accés al cos d'inspectors de Primària no havien experimentat gaires canvis dels que es requerien en el primer període, tot just acabada la Guerra Civil. Calia tenir un coneixement experimental de l'escola de tan sols dos anys de pràctiques, una preparació acadèmica superior de caràcter pedagògic i tècnic (llicenciatura en Pedagogia o en una altra llicenciatura més títol de Magisteri), l'experiència de la pròpia funció professional i no tenir antecedents politicosocials. L'accés era per oposició lliure. L'àmbit d'actuació era el nivell provincial.

També hi havia els inspectors extraordinaris i especials, per temes concrets de caràcter científic, tècnic o administratiu, que eren persones de reconegut prestigi d'ordre pedagògic i docent o jurídic, i els designats per la jerarquia eclesiàstica per inspeccionar les escoles de l'Església. En aquest grup podien introduir-se totes aquelles persones de provada fidelitat política.

De totes formes, a començament dels anys seixanta s'observà una certa obertura en el món de l'ensenyament i en la mateixa Inspecció amb l'arribada dels tecnòcrates al Govern.

Encara que persistia la confessionalitat, es moderà el patriotisme i la preponderància de l'adoctrinament polític sobre l'àmbit educatiu.

3. Acta del Consell d'Inspecció de 19 de febrer de 1951. Barcelona.

El 1967⁴ es reformà la Llei d'educació de 1945. Per a la Inspecció resultà important aquest canvi, ja que la seva tasca professional es veié en part alleugerida dels condicionants polítics que havia hagut de suportar fins aquell moment.

La reforma de la Llei d'ensenyament primari definia l'escola com a comunitat activa de mestres i alumnes, instituïda per la família, l'Església o l'Estat. Com a conseqüència, tenia un significat caràcter confessional, patriòtic i lingüístic (una sola llengua, la castellana).

Dividia l'alumnat en dos tipus d'alumnes, els que als 10 anys marxaven cap a l'institut per fer el batxillerat i els que continuaven fins als 12 anys en l'escola primària per anar al mercat laboral, sense cap més formació que el certificat d'escolaritat, que acreditava que havien estat escolaritzats sis anys. El control de l'escolaritat i dels certificats eren funció de la Inspecció.

Amb tot, la funció fiscalitzadora continuava sent la finalitat fonamental de la Inspecció. Hi havia un important esperit centralista i es donava molta importància a la visita dels centres, amb un aire governatiu i buròcrata més que per orientar pedagògicament els mestres. Hi havia una norma de caràcter econòmic (dietes i locomoció), que comportava que cada inspector havia de visitar 120 escoles de la seva zona durant el curs, encara que es recomanava que es visites sin totes les de la pròpia zona almenys una vegada a l'any.

Després de la Guerra Civil, en el primer període, l'escola estava configurada com de nens i nenes. S'havien establert les zones femenines, amb escoles de nenes, i les zones masculines, integrades per escoles de nens, a càrrec d'inspectores i d'inspectors, respectivament, per contrarestar els efectes negatius de la coeducació. Però la Llei de 1967 imposà la unificació de les zones per motius econòmics. Les escoles continuaven sent de nenes o de nens, però eren visitades indistintament per inspectores o inspectors.

En aquesta segona etapa, cada vegada es va anar complicant més el treball burocràtic a causa de la desconfiança que es tenia sobre el treball dels inspectors. S'exigia la redacció i l'enviament de dobles fitxes per escola visitada i les actes de les Junes Municipals, que acreditaven la realització de la visita a les escoles per part de l'inspector.

Encara que l'ensenyament era obligatori en l'ensenyança primària des de 1909, en aquest moment es passà la responsabilitat del seu compliment a la Inspecció, sense tenir en compte causes de força major com era la falta d'escoles. Això suposava un gran esforç per als inspectors, perquè havien de controlar el nombre d'alumnes que hi havia a cada municipi, a quina escola i quin lloc es matriculaven, si el nombre d'aules i escoles era suficient, etc. I també havien de fer

4. BOE núm. 37, de 13 de febrer de 1967, p. 1949-1963.

la resta de tasques, com determinar les mesures disciplinàries i instruir els expedients disciplinaris, quan calia, amb proposta de sanció.

A més, els inspectors intervenien en problemes relatius a la marxa administrativa de les escoles, en els registres, en els comptes, en l'estat dels locals i material didàctic, en la recerca i proposta de compra de solars per a edificacions escolars, en la determinació de construcció de noves escoles, en les ampliacions i les reformes de les escoles existents, en els informes sobre les demandes de les autoritats locals en matèria d'ensenyament, en els trasllats i els nomenaments de mestres, en les vacances, etc.

En el currículum i en el programa d'estudis, per exemple, s'incloïen assignatures considerades formatives, com l'Ensenyament de la Llar, la Formació de l'Esperit Nacional i la Religió, que arribaven a ocupar una bona part de l'horari escolar. Aquestes matèries eren impartides per persones afiliades al Frente de Juventudes, a la Sección Femenina i a l'Església. Per descomptat, i d'acord amb el context ideològic del moment, tots els textos escolars de l'etapa estaven estrictament controlats i elaborats d'acord amb minucioses directrius oficials, fet que suposava una gran homogeneïtat a tot el país.

D'altra banda, hi havia el tema de les permanències, que suposava allargar l'ensenyament una hora més cada dia. Aquesta prolongació de l'horari escolar suposà en molts casos problemes, perquè els mestres cobraven dels alumnes una mòdica quantitat econòmica, que, encara que era voluntària, de vegades els mestres la feien obligatòria i es desvirtuava la gratuïtat de l'ensenyament públic. Per als mestres era una forma d'incrementar una mica el salari, que en aquell moment era molt baix.

Atès que supervisar aquestes funcions administratives absorbia la major part del temps, el que es dedicava a les funcions pròpies de la Inspecció, referents a les activitats educatives, que eren les més característiques i més importats, era totalment insuficient.

En allò que era estrictament pedagògic, els aspectes que calia tenir en compte en les visites d'Inspecció eren l'aplicació de programes, horaris, canvis en els mètodes i rendiment de l'escola. Normalment, totes aquestes apreciacions es plasraven en un informe amb propostes de millora. Cada nen havia de tenir la seva cartilla d'escolaritat, calia organitzar classes d'adults, supervisar la concessió de certificats d'estudis primaris i orientar l'agregació d'escoles unitàries als Grups Escolars pròxims.

La Inspecció Professional d'Ensenyament Primari era, per tant, l'organisme encarregat d'orientar, impulsar i dirigir el funcionament de les escoles públiques i privades i les institucions educatives, i havia de vetllar pel compliment de les lleis, vigilar i fer complir, com a delegat de l'autoritat superior, les disposicions legals relatives a l'ensenyament.

S'havien d'organitzar, també, periòdicament, Centres de Col·laboració Pedagògica amb tots els mestres de la zona i s'havien de transmetre els principis polítics vigents a través de conferències sobre pedagogia, educació de la dona, economia domèstica i treball de la llar. S'havien de fer reunions amb les mares de família, orientant-les sobre la seva missió dins la llar. Es confiava que els inspectors fossin els transmissors de la ideologia del règim.

Per això podem dir que el veritable adoctrinament polític en el món educatiu es canalitzà sobretot a través de la Inspecció d'Ensenyament Primari, que va esdevenir un dels pilars en què es basà el règim franquista per aconseguir consolidar l'esperit del Movimiento. El Ministeri escrivia: «La Inspecció d'Ensenyament Primari és l'eix i la pedra fonamental para aconseguir la més gran labor patriòtica, amb la qual cosa la gratitud del govern és patent i la satisfacció pròpia del deure complet és efectiva».⁵

Una altra de les tasques importants de la Inspecció d'Ensenyament Primari va ser la desenvolupada amb la formació d'adults. En aquells anys es tractava que l'emigració adulta que arribava a Catalunya, analfabeta la majoria, sense cap mena d'estudis o amb una escolarització totalment insuficient, aconseguís obtenir els coneixements bàsics per aconseguir el certificat d'escolaritat que els habilités per treballar.

Amb aquest objectiu va ser necessari desplegar una sèrie de recursos personals (mestres) i materials (centres i aules), juntament amb recursos funcionals, i adaptar els programes i els mètodes per alfabetitzar i ensenyar a llegir i a escriure els adults, que no havien estat prou escolaritzats en la seva edat obligatòria. A partir de l'any 1970, els alumnes que aconseguien deixar de ser analfabets i havien aconseguit el certificat d'escolaritat passaven, si volien, a rebre classes d'adults per intentar obtenir el títol de graduat escolar.

Tota la Inspecció va estar involucrada en aquests programes, en la seva organització i en la constitució de presidents dels diferents tribunals dels exàmens extraordinaris que se celebraven, tres cops o més durant el curs, segons les necessitats de l'alumnat. A mesura que el pla de formació va anar progressant, es va anar incorporant a les classes, normalment nocturnes, un conjunt d'activitats educatives, culturals, cíviques, socials i formatives per tal d'afavorir l'accés a l'educació reglada.

Actualment, tants anys després, vist amb perspectiva, sobta constatar la manca d'autonomia que tenia l'escola i la mateixa Inspecció i la dependència total que hi havia del Ministeri d'Educació Nacional de Madrid. A través de les sovintejades visites a Catalunya dels directors generals i dels inspectors centrals i també dels

5. Acta del Consell d'Inspecció de 19 de febrer de 1951. Barcelona.

seminaris d'estudis celebrats a la capital, als quals havien d'assistir obligatòriament els inspectors en cap, es donaven i es rebien les consignes, les orientacions, les directrius i les ordres que calia complir. El compliment d'aquestes ordres podia ser més o menys estricte segons la politització i la manera de ser de l'inspector en cap.

Un darrer aspecte a tenir en compte del sistema educatiu en aquella època va ser l'important dèficit d'inversions i de manteniment dels centres públics. Hi havia un gran abandonament de les escoles públiques per part dels ajuntaments, que eren els responsables del seu manteniment. Això va propiciar el naixement d'un gran nombre d'escoles privades, algunes de pessima qualitat i amb resultats educatius molt pobres.

Per això, la Llei del 22 de desembre de 1953 sobre construccions escolars,⁶ per la qual s'establia un sistema de conveni entre l'Estat, els ajuntaments i les diputacions per construir escoles, intentà fer front als importants dèficits d'escolarització de la població infantil i a la gran massificació de les aules. Personalment, l'any 1970, visitant l'escola unitària de Sant Esteve de Palautordera a la província de Barcelona, m'havia trobat l'aula mixta amb més de vuitanta alumnes i sense cadira per a la professora, que l'havia cedit a un alumne.

En general, els tres temes que més amoinaven a les autoritats franquistes respecte a l'escola eren la coeducació, la llengua catalana i l'educació religiosa.

1.1. La coeducació

Un dels temes centrals de la repressió franquista va ser el tema de la coeducació. Les classes mixtes de nens i nenes estaven totalment prohibides. Els centres públics eren o de nois o de noies. A les escoles privades, si no hi havia més remei, se'ls autoritzava que fossin mixtes sempre que estiguessin en classes separades, i en aquest cas es va ordenar que sempre fossin inspeccionades per inspectores. La norma va estar vigent fins a la Llei general d'educació de 1970, anomenada «Llei Villar Palasí».⁷

La fundadora de l'Escola Talitha, M. Teresa Codina, explicava en el seu llibre *Educar en temps difícils. Escola Talitha 1956-74*⁸ que quan arribava l'inspector a visitar l'escola tenien una contrasenya i un nen passava per les classes amb un manyoc de llapis, que era la consigna per ràpidament separar nens i nenes i penjar els quadres reglamentaris, de Franco, el Crucifix i la Puríssima, i canviar els rètols en català per rètols en castellà. Era també obligatori sortir per portes diferents. Una nena explica en aquestes memòries, l'any 1963:

6. BOE núm. 358, de 24 de desembre de 1953, p. 7570-7573.

7. BOE núm. 187, de 6 de agost de 1970, p. 12525-12546.

8. CODINA, M. T., *Escola Talitha*, Vic, Eumo, 2007.

Un dels molts records inesborrables que m'acompanyen està situat a la classe de la glorieta. Jo tenia, crec, uns deu anys. La senyoreta Pilar estava explicant en català un tema a la pissarra, quan de cop i volta va entrar un nen que portava un munt de llapis a les mans que li va entregar. A partir d'aquell moment van començar a passar coses tan estranyes com que la senyoreta Pilar esborrés corrents la pissarra, obrís un calaix i pengés un quadro amb la foto de Franco i comencés a parlar en castellà i a escriure en castellà a la pissarra. Tot seguit va entrar a la classe un senyor que mai havíem vist abans, que va intercanviar algun comentari amb la senyoreta Pilar i va marxar. Jo recordo no haver entès res.

Un mestre assenyalava: «Assajàvem de tant en tant, com ara a les escoles es fan els simulacres d'emergència, i organitzàvem que uns nens sortissin per la porta normal mentre els altres aprofitaven la sortida que donava al barri, que habitualment estava tancada».

El director general del moment havia enviat un escrit a l'inspector en cap que deia: «Arriben a aquesta Direcció General notícies autoritzades que en aquesta província es practica la coeducació sense impediments en diversos centres d'ensenyament privat i que existeixen "Acadèmies" (nom adoptat per burlar la Inspecció) en què no sols existeix la coeducació sinó que ometen l'ensenyament de la religió, fins a l'extrem que nois de quinze anys no saben el Parnostre».⁹

Es torna a recordar als inspectors que «en totes les zones s'extremi la vigilància i es realitzin visites extraordinàries per aconseguir que en cap cas es doni la coeducació en les escoles privades. Urgeix demanar suport de la primera autoritat civil en els possibles casos de resistència i d'incompliment de les ordres de la Inspecció Provincial i procedir a la clausura immediata de tot centre d'ensenyament que estigui sota la jurisdicció de la Inspecció, on s'hagi observat l'incompliment del que es disposa respecte a la coeducació».¹⁰

1.2. La llengua catalana

És cert que l'escola i els mestres són peces fonamentals per aconseguir que els alumnes aprenguin la llengua i el seu ús. Són eines importantíssimes tant pel tractament de la llengua parlada i llegida com, sobretot, per l'actitud positiva que pot crear entre els alumnes en la defensa de la cultura i les tradicions. Per tant, el tema de la llengua era un altre dels temes que es vivia com a problema a reprimir. Es va foragitar l'ensenyament en català i del català. A tots els centres se'ls va obligar a

9. Circular del Director General d'Ensenyança Primària de 9 de juny de 1949. Ministerio de Educación Nacional, Madrid.

10. *Ibidem*.

utilitzar el llibre *El lenguaje en la Escuela*, obra editada per la Reial Acadèmia Espanyola. Fins i tot es van castellanitzar tots els noms de les escoles.

L'any 1954 es continuava donant instruccions sobre el tema: «És necessari que tots els inspectors en les seves visites a les escoles comprovin amb gran rigor i minuciositat que l'ensenyament es fa en la llengua oficial, que els nens coneixen i s'expressen amb soltesa en l'idioma nacional, vehicle únic perquè tots els espanyols es comuniquin entre si. Totes les disposicions que s'han dictat a partir de la circular de la Direcció General d'Ensenyament Primari de 1948 són vigents i cal ser inexorables, tant en els medis rurals com en els urbans».¹¹

El 1965 encara es deia: «S'ha de tallar el problema del bilingüisme pels mitjans legals en vigor i l'idioma nacional ha de ser cultivat en totes les activitats escolars. A la Inspecció li correspon la vigilància d'aquest aspecte de l'ensenyament. Ha d'informar a la superioritat de qualsevol anomalia que es pugui presentar».¹²

Aviat va començar a haver-hi problemes per l'entrada dels rectors de les paròquies a fer classes de catecisme i religió a les escoles públiques, ja que molts les feien en català. Per això es diu als inspectors que quan es presentin problemes d'aquesta naturalesa se n'informi per fer-ho arribar a la Comissió Episcopal.

Els anys 1967 i 1968, en les visites a escoles de pobles rurals i de més de sis mil habitants de la província de Girona, m'havia trobat amb molts mossens que feien la classe de catecisme als nens de l'escola en català com la cosa més natural del món. Mai hi va haver problemes. Els problemes els presentaven els mestres perquè eren grans desconexors de la llengua del país.

La situació lingüística del professorat era molt deficient, ja que més del 50 % no tenia domini oral del català i el 30 % ni l'entenia, especialment a les províncies de Barcelona i Tarragona. Fins a la restauració de la Generalitat provisional, l'any 1978, la presència del català a l'escola va ser testimonial. Només s'ensenyava en algunes escoles privades i gairebé d'amagat, sense autorització, gràcies a molt d'esforç i per iniciativa de mestres, pares i institucions privades, però mai gràcies a l'administració.

L'any 1975, el Decret 1.433 de 30 de maig¹³ regulà amb caràcter experimental la incorporació de les llengües natives en els programes dels Centres d'Educació Preescolar i General Bàsica, mentre no es desenvolupava l'article 17 de la Llei general d'educació i s'aprovava el projecte de decret sobre educació en la llengua materna en els nivells d'educació preescolar i EGB a Catalunya, que s'establia amb

11. Circular del Director General d'Ensenyança Primària de 9 de juny de 1949. Ministerio de Educación Nacional, Madrid.

12. Circular del Director General d'Ensenyança Primària de 5 de març de 1965. Ministerio de Educación Nacional, Madrid.

13. BOE núm. 156, de 1 de juliol de 1975, p. 14249-14250.

caràcter voluntari. Un cop més s'encarregà a la Inspecció el control i la supervisió dels centres on funcionés l'experiència.

1.3. L'educació religiosa

L'educació religiosa era obligatòria i el llibre de referència era el *Catecismo patriótico español*,¹⁴ un llibre amb una gran càrrega ideològica on es resumia el pensament únic que s'imposava.

A part de l'ensenyament obligatori, s'enviaven circulars i instruccions a la Inspecció des del Ministeri per fer-les arribar als centres, convocant els mestres i els alumnes a diversos i nombrosos actes religiosos. «Totes les escoles nacionals han de donar facilitats perquè les Comunitats Religioses i Entitats degudament autoritzades hi puguin desenvolupar la seva tasca d'apostolat fora de les hores de classe».¹⁵

A Barcelona, en qualsevol acte escolar important, com en les desfilades militars i en celebracions religioses, com el dia de Corpus, hi eren presents el bisbe, el capità general, el governador civil, el president de la Diputació, l'alcalde, el delegat del Frente de Juventudes, el cap provincial de la Sección Femenina, l'inspector en cap, el president dels Mestres Catòlics i el director d'instrucció religiosa diocesana.

Es van organitzar exercicis espirituals per a nens d'escoles públiques i privades de tres dies de durada i dues hores diàries, i es convidava a fer «els sants exercicis espirituals» organitzats per l'Associació de Mestres Catòlics. Encara en els anys cinquanta i seixanta es feren campanyes, amb fulletons, a favor del rosari, del Seminari, del Domund, de l'Any Marià, de Càritas, amb motiu del Corpus, etc. També s'organitzaven concursos de treballs escolars sobre «la Mare de Déu i l'exaltació de la Santíssima Creu i els Sants». Es convocaven cursets sobre les Encícliques o la Setmana de la Propagació de la Fe, i es feien exposicions d'activitats escolars organitzades per l'Acció Catòlica i col·laboracions amb l'Obra de l'Apostolat de l'Oració.

L'any 1966 es va organitzar un acte de Jubileu pel Magisteri que es va celebrar el dia 30 d'abril a les set de la tarda a la catedral de Barcelona.

També, es recomanava a la Inspecció: «S'ha de tenir molt en compte i visitar el funcionament de les biblioteques escolars, enviades pel Patronat de Cultura Popular. Cal evitar que elements pertorbadors es filtrin en l'escola particular originant un ressorgir de l'escola laica».

14. MENÉNDEZ-REIGADA, Albino G, *Catecismo patriótico español*, Salamanca, Calatrava, 1939 (3a ed.). També vegeu l'editat a Barcelona, Península, 2003, amb una introducció d'Hilari Raguier.

15. Arxiu personal.

Aquests i molts altres actes i activitats van durar fins al voltant de 1970. Fins i tot, alguns escrits de la Inspecció indicaven la data així: «Barcelona, 11 de desembre, dia del Santo Papa Dámaso I, de 1956».¹⁶ La mateixa Inspecció de Barcelona començava els seus consells resant una Ave Maria, fet que va durar fins a l'any 1972 i que va haver de ser eliminat per una ajustada votació dels inspectors.

2. LA INSPECCIÓ DE BATXILLERAT

En aquells anys hi havia una diferència important entre la Inspecció de Primària i la de Secundària. Mentre que a l'ensenyament primari la inspecció tenia una tradició dilatada, la d'ensenyament mitjà i secundari, com a òrgan diferencial amb funcions pròpies, acabava de néixer amb l'aprovació de la Llei de 1953 sobre l'ordenació de l'ensenyament mitjà, anomenada «Llei Ruiz Jiménez»,¹⁷ per bé que, posteriorment, la Llei general d'educació del 1970 va unificar els dos cossos d'inspectors en el Servei d'Inspecció Tècnica d'Educació (art.142 i 143).

La Llei de 1953 va ser molt important per a la Inspecció d'Ensenyament de Batxillerat. Era una inspecció més jove i s'incorporava per primera vegada en un moment en què començava una certa obertura del sistema i ja amb alguns criteris pedagògics. Aquesta nova normativa significà un nou enfocament de l'educació, menys dogmàtic i més atent a la qualitat intel·lectual de l'ensenyament, a més a més de suposar un primer pas cap a la generalització de l'escolaritat fins als 14 anys, tot i que mantenia la doble via: la primària llarga, que s'implantà als centres públics (a les Escoles Nacionals) i la primària curta, que se seguia a la majoria de centres privats, seguit pel Batxillerat.

Amb tot, aquests ensenyaments havien d'ajustar-se al dogma i a la moral catòlica i als principis del Movimiento Nacional, seguint un model centralitzat, rígid i dependent del Ministeri d'Educació Nacional, i continuaven amb la separació de sexes a les aules i centres.

Per primera vegada s'encomanava a la Inspecció impulsar la renovació pedagògica als instituts. El Decret de 5 de maig de 1954¹⁸ en concretava les funcions i l'estructura administrativa.

En tot cas, com ja hem dit, aquests ensenyaments havien d'ajustar-se al dogma i a la moral catòlica i als principis del Movimiento Nacional, i es continuava, encara, amb la separació de sexes a les aules i centres.

L'accés al Cos d'Inspecció de Batxillerat es feia amb oposicions entre catedràtics d'institut amb més de dos anys de pràctiques. En algun moment concret va

16. Escrit de la Inspecció Provincial, d'11 de desembre de 1956. Barcelona.

17. BOE núm. 58, de 27 de febrer de 1953, p. 1119-1130.

18. BOE núm. 188, de 7 de juliol de 1954, p. 4597-4600.

caldre, per l'escassetat d'inspectors, nomenar professors i directors qualificats que posteriorment havien de superar el concurs-oposició. L'àmbit d'actuació era el districte universitari.

La Llei va deixar sense efecte tots els reconeixements i les autoritzacions concedits als centres no oficials d'Ensenyament Mitjà fins aleshores, i ordenà la revisió de la seva classificació i les categories acadèmiques que havien aconseguit, quedant de moment amb caràcter provisional fins que un nou informe de la Inspecció els concedís l'autorització definitiva.

Les exigències de la nova Llei eren superiors a les anteriors, tant pel que fa als aspectes materials com als aspectes de professorat o de funcionament. I amb els informes de la Inspecció se'ls concedia l'autorització definitiva o la provisional segons que haguessin corregit, o no, els dèficits que presentaven. Passat el temps assenyalat, si no es resolien els problemes observats perdien l'autorització. Les primeres autoritzacions de col·legis reconeguts, d'acord amb la nova Llei, es van donar a principis de l'any 1956.

Com que en aquests anys la població escolar a l'ensenyament secundari creixia més d'un 12 % cada curs a causa de l'arribada de la població immigrada, el Ministeri d'Educació Nacional va arbitrar diferents disposicions, creant Seccions Filials dels Instituts, Centres de Patronat, Seccions Nocturnes i Centres d'interès social per a la construcció i ampliació d'edificis i donant, a més, beques per part de la Comissaria de Protecció Escolar.

Els Instituts Nacionals de Batxillerat, a través de la Inspecció d'Ensenyament Mitjà, van intentar renovar els seus mètodes pedagògics. Van començar a funcionar les reunions de directors i directores d'instituts celebrats en els districtes universitaris, que era l'àmbit d'actuació de la Inspecció de l'Ensenyament Mitjà.

El gran impuls renovador a l'ensenyament secundari va anar a càrrec del Centre d'Orientació Didàctica, a través de la Inspecció Central i de Districte. En el curs 1956-1957 es van celebrar a Madrid 27 seminaris amb catedràtics d'institut, organitzats pels inspectors centrals. S'hi van tractar temes relacionats amb les distintes disciplines que integraven el Batxillerat. També s'hi van celebrar cursets de pràctiques, impulsats pel Centre d'Orientació Didàctica, per a professors no oficials d'Ensenyament Mitjà, i reunions d'estudi de professors d'Ensenyament Mitjà, convocades per les inspeccions dels districtes universitaris respectius, convidant tots els professors oficials i no oficials del districte, segons la disciplina objecte d'estudi.

A mitjan dècada dels anys seixanta es va començar a relaxar la funció de vigilància i començava a veure's que es donava més importància i era més interessant la funció d'orientació dels mestres i els professors. Els inspectors i les inspectores d'Ensenyament Primari i d'Ensenyament Mitjà tenien encarregat un nombre determinat d'escoles i instituts, de mestres, i de professors, dels quals es responsabilitzaven davant les autoritats educatives. L'inspector controlava l'estat de l'escola i de

l'institut i el treball del seu personal docent, i havia de ser l'animador i conseller per la renovació i perfeccionament del centre i del seu entorn. Tenia, doncs, funcions fiscalitzadores d'una banda i assessores de l'altra, que havien d'estar equilibrades.

Amb l'arribada dels tecnòcrates, la funció de control ideològic per part de la Inspecció va anar minvant i va donar pas a la resta de funcions d'assessorament, avaluació i orientació. L'inspector tenia certa autonomia en la gestió dels temes educatius de la seva zona, perquè es treballava molt poc en equip. És més, cada inspector era molt gelós del seu àmbit territorial. Per això, de tant en tant es podia llegir: «El senyor Inspector en Cap fa constar que recentment s'han produït dues anomalies en el Servei d'Inspecció, per haver-se interferit en el treball d'altres zones algun inspector que no li correspon, i cal que no es repeteixi, ja que cada inspector a la seva zona és qui ha de tramitar i resoldre els assumptes que li concerneixen».¹⁹

Aquests casos de vegades es produïen per la coneixença que els directors o les directores tenien d'algun inspector a qui demanaven informació o ajut per resoldre els diferents problemes amb què es trobaven. Era un moment de molts canvis de normativa.

Durant aquells anys, en els quals la Inspecció tenia moltes responsabilitats i gaudia d'una certa autonomia, es va poder anar avançant, segons el tarannà i el compromís pedagògic de l'inspector, en la millora del sistema. Enmig d'un col·lectiu de funcionaris molt legalistes sempre hi havia persones que van sobresortir pel seu sentit de millora pedagògica, de país i de suport compresiu dels mestres i professors; inspectors que, atents als canvis i aires de renovació que s'apropaven, tant a Primària com a Batxillerat, anaven treballant amb esperit sensible de renovació i innovació per tota la geografia del país.

Sortosament, avui el paper de la Inspecció és tot un altre, el d'assessorar i orientar els centres docents i els serveis educatius en aspectes organitzatius, pedagògics i d'innovació educativa, així com en el compliment de la normativa, i avaluar el professorat en l'exercici de la pràctica docent i en el conjunt de les activitats relacionades amb el procés educatiu dels alumnes.

3. EL SORGIMENT DEL SEGON MOVIMENT DE RENOVACIÓ PEDAGÒGICA

La dècada dels seixanta, coincidint amb una relaxació més gran de les mesures repressives, va ser un d'aquells moments esplèndids per a la cultura catalana. Moments de reivindicació i modernització, que els historiadors comparen amb el modernisme i que avui anomenen «seixantisme».²⁰

19. Escrit de la Inspecció Central de 9 de març de 1948.

20. VALLVERDÚ, Marta, «Seixantisme». *L'esclat cultural dels seixanta*, L'Avenç, Barcelona, 2023.

Aquest va ser un moviment transversal també en el camp de l'educació, on van començar a aparèixer algunes experiències educatives innovadores, principalment en l'ensenyament primari, amb la intenció de crear un model educatiu propi, de qualitat, generador de cohesió social, arrelat al país, sobre la base de la nostra llengua, amb uns continguts adequats per contribuir a reconstruir-lo després de quaranta anys de dictadura. Aquest era el repte que calia assumir i fer realitat amb la voluntat de recuperar el vell somni de la curta però creativa etapa de la Generalitat republicana.

Així doncs, en aquest final del segon període del franquisme, un bon grapat de professionals, mestres i docents de tots els nivells educatius, cooperatives de pares i mares, d'institucions, algunes religioses, d'altres civils i culturals, van començar la represa. El reconeixement de la llengua com a signe d'identitat hi va jugar un paper important. S'havia prohibit el català, s'havien derogat les lleis pròpies, però sempre havia emergit l'esperit de resistència en petits nuclis de la societat, particularment en les institucions privades. Per això, la recuperació de la llengua pròpia en tots els nivells de l'ensenyament, la consciència que el català era una llengua de cultura i s'havia de fer present en l'ensenyament, va ser un objectiu en aquells temps difícils.

Recordo fins i tot com, en una reunió de pares de les quatre escoles de la Mina, zona molt pobra de la perifèria, vaig començar la conferència en castellà i de seguida un pare d'entre el públic es va aixecar i em va dir: «Por favor, señora, no haga paternalismo y hable en catalán».

Evidentment, vaig seguir la xerrada en català, sense cap problema. Aquells pares tenien molt clar que en aquell entorn el domini del català suposaria una millora per als seus fills.

D'aquesta unificació d'esforços va sorgir un organisme que va ser molt important en la implantació del català a l'escola, Òmnium Cultural, institució privada creada el 1961.

El mateix any també es va crear la Junta Assessora per als estudis de català (JAEC), per acord de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. El mateix any 1961 apareixia el *Diccionari castellà-català i català-castellà* de Santiago Albertí i apareixien les revistes *Serra d'Or*, el 1959, i *Oriflamma* i *Cavall Fort*, el 1961. El 1964 es publiquen els llibres *Llengua i Cultura als Països Catalans* de Badia i Margarit i *Els altres catalans* de Paco Candel. També van emergir altres realitats que hi ajudaren, com el fenomen de la Nova Cançó, cantants que amb les seves cançons «feien país» i reivindicaven el canvi.

L'any 1965 es creà la càtedra de Llengua i Cultura Catalanes a la Universitat de Barcelona, que esdevingué Departament de Filologia el 1967, i aquest mateix any es creà la Delegació d'ensenyament de català, dependent d'Òmnium Cultural, que es dedicà a fer classes de català a les escoles públiques en horari

extraescolar. La pressió popular a favor de l'ensenyament del català va anar en augment i ajuntaments com el de Santa Coloma de Gramenet i d'altres, davant la petició dels ciutadans, començaren a organitzar cursos de català. El mateix va fer la Diputació de Barcelona.

El 1965 va néixer l'Escola de Mestres Rosa Sensat, amb la voluntat de dedicar-se a la formació i la renovació dels mestres, a l'edició de llibres de primer ensenyament en català i a la producció de material escolar. Aquell any 1965 ja es va celebrar la primera Escola d'Estiu, que ha tingut continuïtat fins avui.

L'any 1967, les escoles agrupades al voltant de la institució Rosa Sensat, com Talitha, Costa i Llobera, Heura i Ton i Guida, entre d'altres, van crear Coordinació Escolar, un grup que més tard, l'any 1978, va donar lloc al Col·lectiu d'Escoles per l'Escola Pública Catalana (CEPEPC). Era un grup de 97 escoles amb vocació d'escola pública que va néixer durant les dècades dels anys seixanta i setanta per totes les comarques de Catalunya, principalment a Barcelona (amb quasi un 50 %). Cal reconèixer el seu esforç, la seva valentia i el seu coratge en defensar l'opció d'esdevenir escola pública tot i ser escoles privades. La majoria es van acollir, després, a la Llei 14/1983, de 14 de juliol, reguladora del procés d'integració a la xarxa de centres docents públics.²¹ Quan va començar aquesta aventura, molt poques persones tenien al cap l'immens grau de complexitat que representaria l'operació.

Una mica més tard, un altre col·lectiu també d'escoles privades, actives i amb coeducació, les escoles Thau, Virtèlia, Proa i Betània Patmos, entre d'altres, va formar el Grup d'Acció Escolar Catalana (GAEC) per coordinar-se entre elles i iniciar l'experiència amb la voluntat de preservar la tradició d'escola catalana de qualitat, fent una tasca de suplència i de catalanització, però volent continuar com a centres privats.

Estava, doncs, en marxa una etapa de reconstrucció dels criteris educatius socials i pedagògics. L'esforç, la creativitat, el coratge i entusiasme dels seus mestres contribuï a reiniciar un canvi en el treball de l'escola i recuperar un model on l'infant fos el centre de la tasca educativa, cosa impensable, en aquell moment, en l'ensenyament públic, molt castellanitzat i amb uns mètodes molt tradicionals, com hem dit més amunt.

S'iniciava així un segon moviment de renovació i d'innovació pedagògica que amb el temps va anar consolidant-se i ampliant el radi d'influència, fins a arribar a florir, anys més tard, amb la recuperació de la Generalitat.

Amb la promulgació de la Llei general d'educació de 1970, la situació general va anar millorant, però malgrat oferir una obertura més gran i més sensibilitat

21. DOC núm. 346, de 20 de juliol de 1983, p. 1780-1782.

pedagògica, encara continuava tenint un sabor ranci i una marcada inspiració franquista, centralista, uniformista i jerarquitzada.

De totes formes, entre 1970 i 1975 hi va haver un període de presència tolerada de la llengua catalana a l'ensenyament. Va ser el moment en què a les quatre Inspeccions Provincials de Catalunya es va constituir la «ponència del català», amb un inspector responsable, per començar a gestionar les peticions de classes de llengua catalana amb caràcter experimental.

L'any 1971, a la Inspecció se li va girar una gran quantitat de feina. D'una banda, es van haver de classificar tots els centres de Preescolar, d'Ensenyament Primari i d'Educació Especial, com anteriorment havia passat en el Batxillerat. Els centres van aconseguir tenir, mitjançant la visita de l'inspector i el tècnic d'obres, una classificació definitiva, o una de condicionada o una de provisional segons les condicions i les obres de reformes que calia fer. La Inspecció va haver de visitar tots els centres i escoles, públiques i privades, i fer els preceptius informes.

En relació amb el professorat, els mestres no llicenciats van haver de seguir una formació. Era una exigència del Ministeri d'Hisenda per tal que els mestres d'ensenyament primari que tenien un coeficient de 2,9 passessin a tenir el coeficient de 3,4 i poguessin cobrar més.

Així doncs, des de la vessant pedagògica calia reciclar tot el professorat amb les novetats que aportava la nova llei i preparar els mestres i fer-los competents per impartir les diferents especialitats del currículum que fins aleshores havien donat els professors d'institut als alumnes de Batxillerat.

S'organitzaren cursos per als mestres i es va encomanar a la Inspecció aquests cursos de reciclatge i especialització, de 250 hores i 400 hores respectivament. Es va haver d'elaborar un nou currículum escolar i produir materials sobre totes les matèries, àrees i nivells d'ensenyament, etc., la qual cosa comportà reptes importants d'organització pel volum del professorat que calia reciclar, i especialitzar, per tal de definir un nou model docent basat en l'educació més que en la pura instrucció. L'any 1975 es va inaugurar el Congrés de Cultura Catalana, en les resolucions del qual es proposava anar més enllà en l'ensenyament de la llengua catalana:

A les escoles es partirà de la llengua del nen i s'anirà efectuant un procés de convergència de la llengua vehicular emprada en cada sector lingüístic. Per als catalanoparlants l'ensenyament es farà en català, mentre que per als castellano-parlants s'iniciarà l'escola en castellà i s'anirà introduint progressivament el català des de la llar d'infants, de manera que en un determinat nivell passin a tenir-lo com a llengua vehicular bàsica de l'ensenyament.

Va ser un pas important per arribar a l'ensenyament en català, no únicament del català.

Tot aquest ressorgiment portava el desig d'aconseguir un somni: es volia un altre tipus d'escola que tingués com a centre del procés educatiu l'infant i el jove, que tingués en compte la complexitat del món actual i cregués que l'educació és el principal mitjà per aconseguir el ple desenvolupament de la personalitat humana en el respecte als principis democràtics de convivència i als drets i les llibertats fonamentals. Una escola que esdevingués motor de transformació social, amb un projecte educatiu basat en les experiències dels nois i noies, amb un nou model d'ensenyament-aprenentatge, amb nous programes i orientacions per l'ensenyament, amb una relació estreta entre mestres i alumnes, sense autoritarisme, amb coeducació, que busqués donar resposta a les necessitats i els interessos dels infants, amb igualtat d'oportunitats, amb els canvis que s'estaven produint arreu, i amb el català com a llengua d'escola.

En resum, es volia recuperar el valor de la democràcia i posar la mirada en els elements cabdals de la renovació pedagògica del primer terç del segle xx, és a dir, que l'escola pública tornés a tenir la importància que es mereixia, per recuperar la tradició de la pedagogia de qualitat, d'escola catalana en llengua i continguts. Així es va crear de nou un sentiment col·lectiu de necessitat de canvi, amb iniciatives provinents de tots els sectors de la societat, amb l'esperança de poder encetar una nova etapa plena d'il·lusions en la renovació de l'ensenyament de totes les escoles i els centres educatius del país.

Els ajuntaments, que en alguns casos ja ajudaven i col·laboraven en el manteniment de l'escola, pagant el professorat especialista d'educació física i de música, amb materials pedagògics o amb activitats educatives extraescolars, van donar un magnífic impuls en el camp de l'educació, de forma generalitzada, i es van implicar en diferents plans i programes educatius.

Les organitzacions sindicals encara clandestines en aquell moment i els mitjans de comunicació van començar a valorar també el progrés en el camp educatiu i cultural, en veure l'educació com un instrument de promoció personal i transformació social i cívica, i s'adonaren, en una gran majoria, de la importància que tenia l'educació en general i l'ensenyament en particular.

Era l'any 1975 i encara havien de passar més de sis anys, fins a l'arribada de la Generalitat, perquè s'efectués la transferència per part de l'Estat de tots els serveis, les escoles i els centres educatius del país al Departament d'Ensenyament, l'1 de gener de 1981.